

La legislació per al foment de la població rural i la seva aplicació a les colònies industrials

Jordi CLUA i MERCADAL

Introducció

Des d'una perspectiva geogràfica, l'estudi de les colònies industrials es pot realitzar a partir de diferents enfocaments de clar contingut territorial. Els principals temes que pot estudiar l'anàlisi geogràfica respecte aquests nuclis de poblament fabril, que a Catalunya es van localitzar preferentment al costat dels rius i allunyats dels centres de població, són fonamentalment els següents: les causes i característiques del seu assentament hidràulic, l'explicació del seu particular urbanisme i de la seva evolució morfològica, i la determinació de les fases de la seva localització i expansió pel territori. Amb aquests grans temes, l'anàlisi de les colònies industrials, enteses com a nuclis de producció i de residència obrera, aïllats i riberencs, es realitzaria des d'una perspectiva d'estudi estrictament geogràfica. Però evidentment són necessàries altres formes d'anàlisi per aprofundir coherentment en l'estudi d'uns nuclis de poblament industrial amb unes estructures particularment complexes, que han tingut a més una prolongada i interessant trajectòria històrica, que cal situar encertadament en el seu context polític, econòmic, tècnic, social i jurídic.

L'estudi general de les colònies industrials és, com qualsevol tema que es vulgui tractar amb criteris metodològics estrictes, molt complex, i és encara lluny de realitzar-se. Fins el moment els tipus d'estudis que s'han realitzat han estat algunes monografies, anàlisis regionals sobre un conjunt de colònies localitzades en una unitat física o administrativa determinada i estudis de caràcter específic, que tenen com objecte examinar aspectes concrets d'interès pel tema.

La complexitat del tema es deu fonamentalment a que en els eixos fluvials formats pels rius Llobregat-Cardener-Calders i Ter-Fluvià-Brugent, s'han localitzat, des de mitjans del segle XIX, no menys de noranta colònies hidràuliques dedicades al sector tèxtil, corres-

ponents a diferents categories morfològiques. Aquest elevat nombre d'elements d'anàlisi dificulta la seva investigació, de la mateixa forma que la pèrdua i dispersió dels arxius, fonamentalment d'empresa i municipals, provoca que moltes vegades sigui molt difícil o fins i tot impossible el seu estudi basat en estrictes criteris documentals. Sense aquests criteris, l'estudi de les colònies pot caure, com així ha passat, en l'anècdota i en la generalització.

A continuació es tractarà un tema de considerable rellevància durant els primers anys d'assentament de les colònies industrials a Catalunya, com és el de la incidència i repercussions que va tenir en aquests nuclis fabrils l'aplicació de les lleis per al foment de l'agricultura i de la població rural, fonamentalment la de 3 de juny del 1868, anomenades genèricament de «colònies». Aquest estudi tracta un aspecte legislatiu de gran interès en el context d'anàlisi de les colònies industrials. Alguns estudis monogràfics han destacat i explicat la problemàtica derivada de l'aplicació d'aquesta legislació. L'estudi detallat d'aquest tema,¹ que ha estat possible gràcies a la disponibilitat de fonts documentals de gran valor, ha permès examinar alguns exemples molt remarcables, de gran interès per aprofundir en el coneixement de les colònies industrials catalanes en les primeres fases de la seva evolució.

Els antecedents de les lleis de colònies

Els antecedents de la legislació sobre «colònies» provenen de les successives lleis, ordres i reglaments que va promulgar el Govern de l'Estat per afavorir l'assentament de la població en extenses àrees despoblades del territori que no tenien cap utilitat productiva. La finalitat bàsica d'aquesta legislació era el foment de l'agricultura, mitjançant la concessió o venda de terres als colons o repobladors. Els precedents més llunyans cal cercar-los en el període de reformes il·lustrades, iniciades durant el regnat de Carles III (1759-1788). Aquesta política va tenir la seva continuació durant la primera meitat del segle XIX, en el qual la legislació s'anomenaria genèricament de «baldíos» (erms). Aquest període, que es va iniciar amb la proclamació de la Constitució Liberal de 1812 a Cadis, es va caracteritzar per la inestabilitat política i financera del país. El sentit del que hauria de ser la legislació anomenada de «baldíos» el va definir el preliminar del decret que les Corts de Cadis van promulgar el 4 de gener del 1813, titulat «Reducción de baldíos y otros terrenos a dominio particular», que diu així:

«Las Cortes generales y extraordinarias considerando que la reducción de los terrenos comunes a dominio particular es una de las providencias que mas imperiosamente reclaman el bien de los pueblos y el fomento de la agricultura e industria, y queriendo al mismo tiempo proporcionar con esta clase de tierras un auxilio a las necesidades públicas, un premio a los beneméritos, y un socorro a los ciudadanos no propietarios (...)».

Els intents modernitzadors dels governs liberals s'enfrontaven amb la postura absolutista que va mantenir Ferran VII durant el seu regnat (1808-1833). Les mesures legislatives per afavorir el foment de l'agricultura i de la població rural eren de complicada aplicació, i difícilment podien assumir una funció de transformació de les estructures agràries. Aquestes mesures van estar sempre relativitzades pels pactes que s'havien establert entre la burgesia i la noblesa. A més durant l'anomenat «Trienni Liberal» (1820-23) es va iniciar una nova fase de desamortització dels béns de mans mortes, que una vegada

restablert el poder del monarca va ésser abolida. A partir de 1836, començaria la definitiva desamortització, que va significar la nacionalització i venda de bona part de les propietats rurals i urbanes de l'Església en aquesta fase, per continuar, a partir del 1855, amb la desamortització dels béns comunals dels municipis. Tot aquest procés desamortitzador va ésser molt selectiu, i només un sector de la població va poder adquirir les finques urbanes i rústiques que es posaven a la venda. Això va provocar la proletarització del camperolat sense terra i el foment del caciquisme, que dominaria la política espanyola durant el període de la Restauració (1874-1931). A l'ombra de tots aquests esdeveniments, als quals s'han d'afegir les successives guerres carlines que es van produir entre 1833 i 1876, amb molta incidència a Catalunya, es va anar desenvolupant, amb molts problemes, la legislació sobre erms.

El decret, ja citat, de 4 de gener del 1813, establia que tots els terrenys erms així com els reialencs de propietat estatal, fossin reduïts a domini particular, per transferir-los en plena propietat. D'aquesta forma els nous propietaris els podrien destinar a l'ús que decidissin, amb l'única condició de no vincular-los novament a la propietat de mans mortes. S'ha de destacar que aquest decret atorgava a les recent creades Diputacions provincials la responsabilitat de decidir quan convenia aplicar la legislació a les seves respectives províncies, tenint en compte les complicades circumstàncies que travessava en aquell període el país. El decret també especificava el destí que tindria el producte de la venda de la meitat de les terres catalogades com a erms, que serviria com a hipoteca per al pagament del deute públic de l'Estat. L'altra meitat es destinaria a pagar als efectius de l'exèrcit que havien participat en la Guerra de la Independència. La superfície sobrant seria repartida gratuïtament i per sorteig entre els jornalers que no posseïen terra i que no podien accedir a la seva propietat per manca de mitjans econòmics. Tots els beneficiaris rebien una exempció en el pagament de contribucions durant un període de vuit anys, tant per les terres i com pels seus productes, sempre que s'hi establissin en ella.

Aquesta disposició significa el més clar precedent dels avantatges contributius que va caracteritzar a la legislació per al foment de la població rural. La legislació atorgava uns avantatges fiscals, així com privilegis, durant un període de temps determinat, per afavorir l'assentament dels agricultors i de les seves famílies a les terres que rebien o compraven, per a fomentar així un procés de repoblació de les terres deshabitades. Tot i que la legislació estava orientada a afavorir l'ús agrícola de la terra, en l'article segon deixava oberta la possibilitat que fos utilitzada per a altres usos que no fossin estrictament agrícoles. A partir d'aquesta opcionalitat començarà l'ambigüitat, sempre present en la legislació per al foment de la població rural, sobre la destinació productiva que s'hauria de donar a la terra sotmesa específicament a la legislació. Com es podrà observar, aquesta indeterminació seria la causa de greus conflictes, quan l'activitat industrial va optar per acollir-se als beneficis d'una legislació pensada pel foment agrícola dels espais rurals.

Aquest decret va entrar en vigor sense mitjans tècnics ni financers, i amb l'oposició dels municipis; per tant la seva efectivitat va ésser molt poca. El 1814 va ésser anul·lat per Ferran VII, però el 22 de juliol del 1819 es va publicar la reial cèdula amb la instrucció que regulava la venda de les terres classificades com a erms. Molt o poc la venda d'aquests terrenys necessitava d'un reglament i progressivament van aparèixer nous decrets que regulaven sobre aquest tema. Durant el «Trienni Liberal» es va ampliar la legislació amb un decret de 29 de juny de 1822 sobre «Propiedad y enajenaciones de terrenos

baldíos y realengos», que va ésser el resultat d'una comissió que havia d'estudiar la situació i cercar solucions al tema de l'aprofitament dels erms. Aquest nou decret mantenia bàsicament la legislació existent sobre el tema, però especificava en el seu article quart, que les terres que no havien d'ésser venudes per fer front al pagament del deute de l'Estat, haurien d'ésser repartides en parcel·les d'igual valor de manera que cadascuna pogués garantir la manutenció d'una unitat familiar formada per cinc membres. Aquest nou decret donava clares mostres de l'afany del govern per transformar en productiva el màxim de superfície possible, i en el seu article tretzé considerava com aprofitable qualsevol superfície marginal, sempre que els interessats es comprometessin a fer-la productiva en un període de temps determinat.

Aquesta nova legislació es va suspendre sense que s'hagués arribat a vendre ni a repartir cap terreny. Els esdeveniments polítics no ho permetien. Uns anys més tard el Reial Decret de 31 de desembre del 1829 concedia al Ministeri d'Hisenda tota la responsabilitat per realitzar la recerca, declaració i concessió dels erms. Però fins després de la mort de Ferran VII, el 1833, la legislació no va poder regular la seva concessió o venda. Com es podia esperar, els primers decrets van servir per a ratificar els drets de propietat de tots els que havien adquirit o rebut finques. Una reial ordre de 6 de març del 1834, declarava per aquest motiu vàlides totes les vendes d'erms realitzades entre el primer de maig del 1808 i el primer de gener del 1814. Això significava que tots els compradors de finques desposseïts pel govern absolut tornaven a adquirir-ne la seva legítima propietat. Un decret posterior de 18 de maig del 1837 garantia els drets de propietat dels agricultors i dels ex-combatents que havien rebut terres i legalitzava la situació de les terres roturades arbitràriament sense cap autorització del govern, sempre que aquestes haguessin estat mil·lorades.

Encara una nova Reial Ordre del 12 de maig del 1851 aclaria definitivament quins eren els terrenys que es consideraven erms, per aplicar-los l'exempció absoluta i permanent de la contribució territorial. El problema d'aquests terrenys era que molts d'ells rebien erròniament la qualificació d'erms, perquè d'aquesta manera es mantenien exempts de pagar contribució. La reial ordre es referia fonamentalment als comunals dels municipis, que molt sovint s'arrendaven com a pastures produint rendes als ajuntaments. Cal recordar que com a erms es consideraven els terrenys de titularitat pública, que no estiguessin destinats ni a cultiu ni a pastures; per tant, havien d'ésser improductius i trobar-se en un estat que es podria qualificar com de natural, no produint cap tipus de renda.

La problemàtica de les concessions d'erms era evident, i per altra part la legislació era confosa. Per aquest motiu el Ministeri de Governació es va veure obligat a elaborar una llei que declarés la propietat dels reialencs i erms que s'havien repartit fins aquell moment. Aquesta nova llei entraria en vigor el 6 de maig del 1855, pocs dies després de proclamar-se la Llei General de Desamortització d'1 de maig del 1855. El primer article aclarava definitivament que eren de propietat particular tots els erms repartits fins el moment. En el segon article s'obligava a tots els qui els havien adquirit sense tenir dret a cap exempció contributiva al pagament de contribucions, i aplicava recàrrecs a les roturacions arbitràries. L'article tercer confirmava l'exempció contributiva per aquelles terres que s'havien repartit com a premi patriòtic als ex-combatents i gratuïtament a la pagesia sense mitjans, però gravava les roturacions arbitràries que haguessin pogut realitzar, atorgant-los només el domini útil de les terres afegides unilateralment a la concessió ori-

ginal. L'administració encarregada d'atorgar els títols de propietat a tots aquells que encara no els posseïen, era la municipal, encara que els expedients havien d'ésser aprovats per les diputacions provincials.

És poc probable que aquest nou intent de regular les concessions i vendes d'erms solucionés definitivament la situació legal d'aquestes terres. La confusió havia d'ésser molt gran, com ho demostra el fet eloqüent que la problemàtica d'aquestes superfícies persistia des del decret de les Corts de Cadis de 4 de gener del ja llunyà 1813, que havia significat un primer intent de regular i impulsar a gran escala l'aprofitament agrari d'extenses àrees improductives.

Bàsicament, només es pot afirmar que les lleis de privatització dels erms van destinar la meitat d'aquestes superfícies a pagar als particulars i a l'exèrcit els serveis prestats durant la Guerra de la Independència, i al repartiment entre els jornalers sense mitjans econòmics per accedir a la propietat de la terra. L'altra meitat va ésser venuda per a finançar el deute públic de l'Estat. Les roturacions arbitràries, que la legislació intentava regular, demostren que les terres es van repartir i vendre, i que això va provocar abusos i problemes, que la legislació intentava resoldre. Aquesta política de concessió i venda de terrenys incults intentava desenvolupar un sector agrari independent, basat en unitats familiars establertes a la terra de la qual eren propietàries. Era una forma de planificar l'espai, mitjançant una colonització ordenada, destinada a repoblar extenses àrees improductives i deshabitades del país. Es tractava de realitzar una reforma agrària de signe liberal, molt matisada pels pactes polítics, en els quals no va prendre part el camperolat, que es convertiria en la víctima de tot aquest procés. La inestabilitat política d'aquest període tampoc no afavorí l'aplicació sistemàtica de la legislació ni la seva regulació. Malgrat els efectes més aviat pessimistes d'aquesta política, l'intent de potenciar l'activitat econòmica dels terrenys marginals, havia de tenir una continuïtat i era necessari que el legislatiu persistís en els seus intents d'aportar solucions a aquest problema, reglamentant una legislació més específica que fes viable l'explotació de les superfícies incultes i fomentés el seu ús econòmic i el seu repoblament.

Les lleis de colònies agrícoles

El govern havia seguit fins el moment una política que consistia en el repartiment o venda dels terrenys improductius, afavorint l'assentament dels agricultors mitjançant la concessió de beneficis tributaris. Els objectius d'aquesta política eren clars, però la legislació que havia de regular-los no deixava d'ésser confosa i de complicada aplicació. Es feia necessària una nova reglamentació que ordenés l'ocupació dels terrenys improductius i millorés les condicions d'explotació dels terrenys productius.

Amb l'aparició, el 21 de novembre del 1855, de la llei anomenada «Estableciendo colonias agrícolas o nuevas poblaciones para reducir a cultivo los terrenos baldíos y realengos del Estado y los particulares», es va iniciar el que es pot considerar l'etapa moderna de les lleis de colonització.

En l'article primer de la nova llei, l'Estat manifestava el seu propòsit de protegir l'establiment de colònies agrícoles o de noves poblacions per a fomentar el cultiu dels terrenys

improductius i millorar els sistemes de producció dels que ja s'exploaven. Per tant, qualsevol tipus de terreny es podia acollir a la nova legislació. Per la via jurídica es volia iniciar novament un procés de repoblament i de densificació del medi rural. Però en aquest cas la legislació preveia una urbanització de l'espai rural que es basaria en una nova figura jurídica, com era colònia agrícola. Aquest nou tipus de poblament rural no apareixia en la legislació anterior i significava, almenys teòricament, l'inici d'un actiu procés de planificació urbana del territori. Els beneficis que rebien els nous nuclis, entre d'altres, eren els de quedar exempts del pagament de contribucions durant un període de deu anys, quan la instal·lació es realitzava en terrenys declarats erms; en canvi si la declaració de colònia corresponia a un terreny particular, el seu propietari hauria de continuar pagant la mateixa contribució d'immobles que ja pagava, durant els deu anys de durada de l'exempció.

La colònia agrícola hauria d'afavorir la instal·lació en el territori de nous nuclis de poblament, els quals haurien de ser planificats pels propietaris per acollir-hi als colons, que treballarien la terra, i a les seves famílies. D'aquí la necessitat que tenien els demandants, de presentar plànols i de sotmetre'ls a la aprovació del govern. Però malgrat els efectes positius que podria tenir la nova llei, principalment perquè fomentava la iniciativa privada i un benefici social per a tot l'Estat, la seva repercussió va ser molt limitada. La majoria de les sol·licituds que es van presentar demanaven els beneficis per a petites explotacions individuals, quan l'objecte de la llei era fomentar la creació de noves poblacions, i per tant tot aquest tipus de demandes eren denegades.

Amb la Llei de Colònies de 21 de novembre de 1855 s'havia obert un procés legislatiu que va tenir continuïtat. La llei va ésser sotmesa a un interessant debat,² del qual sorgiria una nova figura jurídica més en consonància amb la realitat, ja que s'ha de recordar la poca incidència que havia tingut la Llei de Colònies. Aquesta nova entitat seria la masoveria i la llei que la regulava era la d'11 de juliol del 1866 titulada «Ley dictando algunas disposiciones para fomento de la población rural», que en el seu article primer la definia així:

«Casería para los efectos de esta ley, es un establecimiento compuesto de uno ó más edificios destinados a la explotación agrícola y habitación del dueño o cultivador de un terreno fuera de poblado, aplicado al cultivo de cereales, viña, arbolado, prados, cría de ganado y cualquier otro ramo de agricultura, en una u otra combinación, estando situado el edificio o edificios en cualquier punto del terreno que constituye la finca».

La masoveria regulava un tipus d'establiment que bàsicament es podria definir com a familiar, i significava un retorn a les formes d'assentament rural de la legislació liberal. En aquesta llei apareixia un nou concepte, que encara no s'havia vist en la legislació per al foment de la població rural, com era el de les distàncies que havien de separar les noves edificacions dels nuclis de població del seu entorn. En el cas de la masoveria la separació mínima hauria d'ésser de 2 km, i en raó d'aquesta distància s'aplicarien els terminis de les exempcions contributives que rebien els nous assentaments, als quals la llei obligava a estar habitats permanentment, i dedicats a l'agricultura. En l'apartat dels beneficis contributius, l'article tercer establia la plena exempció per a edificis i persones:

«No se impondrá contribución de ninguna clase á los edificios que formen la casería, ni á los que se construyan para cualquier profesión, industria ú oficio, así como tampoco á los que vivan en ellos».

La contribució que havien de pagar les terres era únicament la directa que pagaven l'any anterior de la concessió, i la seva duració, com ja s'ha vist, depenia de la distància existent entre la masoveria i el nucli de població més proper. Així, l'exempció tenia una durada de quinze anys quan la distància era de 2 a 4 km; vint anys per a una distància de 4 a 7 km i de vint-i-cinc anys per a més de 7 km. Cal entendre que les distàncies s'entenen des de l'extrem del poble i no des del seu centre. Com a complement a aquestes exempcions tributàries també s'atorgaven altres beneficis, com eren la llicència gratuïta d'armes per als propietaris i per a les persones que ells designessin, i l'alliberament del servei militar pels fills dels propietaris, arrendataris o majordoms que haguessin residit almenys dos anys a la masoveria; pels treballadors s'exigia, en canvi, un mínim de quatre anys de residència. El reglament per a la correcta aplicació i tràmit de la llei d'11 de juliol del 1866 va ésser aprovat pel Ministeri de Foment segons el Reial Decret de 12 d'agost del 1867.

Sense conèixer quines van ser les causes exactes, encara que l'argument de més pes és el de la seva ineficàcia, la llei per al foment de la població rural va tenir un període de vigència molt curt. Ràpidament el Ministeri de Foment va elaborar una nova llei per a substituir-la. El nou text legal seria la Llei de 3 juny del 1868, anomenada «Ley reuniendo todas las disposiciones relativas al fomento de la agricultura y de la población rural». Aquesta llei va tenir una considerable aplicació i va ésser aprofitada per un sector dels empresaris tèxtils catalans, que s'hi van acollir per tal d'aconseguir beneficis fiscals i privilegis per a les seves colònies fabrils.

L'article primer establia els principis bàsics de la nova llei per al foment de la població rural:

«Los que construyan una ó más casas en el campo, ó hagan en él otras edificaciones con destino á la agricultura ó á otra industria, los que las habiten, las industrias, profesiones ú oficios que en ellas se establezcan, y las tierras que les estuvieren afectas y que no excedan de 200 hectáreas, disfrutaran de las exenciones y ventajas que se expresan en los párrafos siguientes, según la distancia de la casa ó edificación á la población más inmediata».

La distància que havia de separar la casa o edificació, que la llei remarcava que podien ser una o varies, respecte el nucli urbà més proper, per a poder percebre els beneficis que estipulava la nova llei, es reduïa considerablement. D'aquesta forma, si la distància era d'1 a 2 km de l'extrem de la població més propera i per la via més curta, el propietari de la finca quedava eximit de pagar durant quinze anys cap altra contribució que no fos la que es pagava per aquelles terres l'any anterior a la construcció dels edificis. Si la distància era de 2 a 4 km es mantenia el mateix període d'exempció pel mateix concepte. Quan la distància era de 4 a 7 km el període d'exempció s'incrementava fins a vint anys, i finalment si la distància era superior, l'exempció s'ampliava fins a vint-i-cinc anys.

Segons s'estipulava en l'article cinquè, la nova llei, com les precedents, anava aparentment dirigida al foment de la població rural atorgant beneficis a l'agricultura i a les indústries derivades directament d'aquesta activitat econòmica. El problema es presentava en el següent article, el sisè, que deixava oberta la possibilitat d'una interpretació molt més àmplia, ja que deia:

«Observando el mismo método gradual de años y distancias expresadas, las demás industrias que se ejercieren en el campo estarán exentas de la contribución industrial, siempre que formen parte de una población rural»

Aquest article és el que va permetre que els fabricants tèxtils poguessin acollir-se als beneficis de la legislació per al foment de l'agricultura i de la població rural. La condició que estipulava la llei sobre la necessitat que les indústries formessin part d'una població rural era fàcilment assumible pels empresaris, a causa dels criteris energètics, basats en la utilització de l'energia hidràulica, que molts d'ells estaven adoptant per a localitzar les seves fàbriques a Catalunya. L'aïllament de les fàbriques destinades a la producció de filats i teixits de cotó assegurava l'assentament rural de la indústria. Però per aquestes fàbriques això només significaria un increment del període d'exempció contributiva, perquè a causa de la utilització energètica del corrent dels rius, havien de demanar una concessió d'aigües públiques³ que els representava quedar exempts de pagar la contribució industrial durant un període de deu anys.

La Llei de 3 de juny del 1868 per al Foment de l'Agricultura i de la Població Rural era una llei qualificada com de privilegi.⁴ Tenia com a objecte poblar les extenses àrees improductives per a convertir-les en zones d'activitat econòmica, mitjançant la protecció i el foment de l'agricultura, de la indústria i del comerç. El Ministeri de Foment, que va redactar l'articulat de la nova llei, i les diputacions provincials, encarregades de concedir els estatuts de colònia, així ho van entendre, i és per això que van aplicar, a l'hora d'atorgar privilegis, l'estricta sentit de la llei en tots els conflictes que havien de sorgir, per força, entre els nous nuclis de poblament rural i els municipis, que fàcilment es podien sentir agreujats pels extensos beneficis que concedia la legislació per al foment de la població rural.

L'aplicació de la legislació del 1868 a les colònies industrials de Catalunya

Els demandants d'una concessió de l'estatut de colònia havien de complir uns tràmits administratius davant dels organismes oficials encarregats de la seva gestió. Cal assenyalar que tots els fabricants que van sol·licitar l'estatut de colònia per als seus nuclis fabrils, ho van fer acollint-se a la Llei de 3 de juny del 1868. L'article 26 d'aquesta llei explicava quin era el procediment burocràtic que s'havia de seguir per aconseguir la concessió. El primer pas era dirigir-se a l'alcalde del municipi on es pretenia construir la colònia, amb una sol·licitud expresament dirigida al Governador Civil de la província. En aquesta sol·licitud es descrivien la situació, extensió, límits, qualitat dels terrenys (on s'explicava la despoblació) i el tipus de cultius que s'hi practicaven, si la finca estava en aquells moments conreada. En aquesta sol·licitud també s'havia d'especificar la contribució que es pagava cada any per aquelles terres. Una vegada l'alcalde havia rebut aquesta demanda, havia de disposar que dos individus de la junta pericial del municipi realitzessin una inspecció ocular dels terrenys. Del resultat d'aquesta inspecció havien de redactar un informe per escrit. Si l'informe dels perits era conforme amb el que havia manifestat el peticionari, l'alcalde havia de convocar un ple per aprovar la tramitació de l'expedient. Una vegada aquest s'havia aprovat, s'enviava, juntament amb un escrit on l'alcalde manifestava la conformitat del consistori, al Governador Civil de la província. L'administració provincial tenia un mes per autoritzar la sol·licitud i de no manifestar-se s'entenia que

s'havia atorgat l'estatut de colònia al peticionari. Encara que teòricament això era així, en la pràctica tots els demandants esperaven que la seva petició fos contestada per l'administració provincial. Si es denegava la concessió, els afectats podien presentar una reclamació al Ministeri de Foment, que en seixanta dies havia d'emetre la seva resolució, i de no fer-ho s'entenia que la concessió estava atorgada.

Aquest era el procediment que seguien les tramitacions de l'estatut de colònia, però la Llei de 3 de juny del 1868, no va desenvolupar un reglament específic. Per aquesta raó i a causa de les nombroses deficiències que es van detectar en la tramitació administrativa dels expedients, una Reial Ordre de 5 de febrer del 1875 informava els governadors civils que aquests expedients haurien d'ésser tramitats segons el que ordenava el reglament de la llei d'11 de juliol del 1866, establert per Reial Decret de 12 d'agost del 1867. El problema era que aquest reglament no s'havia publicat a la «Gazeta de Madrid», per la qual cosa els propietaris es mostraven en desacord a presentar una documentació que teòricament havia derogat la nova Llei de 3 de juny del 1868. Aquesta situació va provocar que alguns anys més tard, concretament el 19 de febrer del 1885, el Ministeri de Foment dictés una reial ordre on es determinava que la documentació a presentar pels propietaris era la que establia el reglament de 12 d'agost del 1867, ordenant-se que aquest reglament fos publicat a la «Gazeta de Madrid», cosa que es va fer el 14 de juny d'aquell any. Aquest fet, bastant sorprenent, explica que les concessions de colònies anteriors a 1885 no fossin tramitades segons la instrucció del 1867. Aquest reglament només afegia a la documentació que havien de presentar els demanadors, la presentació d'un plànol a escala 1:5000 dels terrenys per als quals es demanava la concessió de l'estatut de colònia, on es dibuixaria la planta de la masoveria o de la colònia agrícola que es volia construir.

El problema més greu era que es complicava la burocràcia de la tramitació dels expedients, que a partir d'ara haurien de passar per diferents organismes administratius. Es mantenia, en primera instància, l'aprovació de l'ajuntament afectat. Aquest, a continuació, adreçava l'expedient a la Secció de Foment de la província, que elaborava un informe. Aquest informe i l'expedient complert eren enviats pel Governador Civil al Ministeri de Foment. Aquest ministeri havia d'enviar l'expedient a la Primera Secció del Reial Consell d'Agricultura, Indústria i Comerç. Una vegada aprovats tots els informes, era finalment el Ministre de Foment el que atorgava la concessió de l'estatut de colònia. El retorn a la instrucció del 1867 significava que els governadors perdien les competències que els hi havia concedit la Llei de 3 de juny del 1868. Posteriorment, a causa dels abusos comesos, com es podrà observar, serà el mateix Ministeri de Foment el que perdrà aquesta facultat, en benefici del Ministeri d'Hisenda.

Una vegada establerts els tràmits que havien de seguir, suposadament, les demandes de concessió, serà convenient conèixer quines van ésser les fàbriques de riu que es van acollir als beneficis que concedia la Llei de 3 de juny del 1868 a Catalunya. Segons les fonts bibliogràfiques i documentals consultades⁵ les colònies que van obtenir l'estatut a Catalunya van ésser les que s'assenyalen al quadre 1.

Quadre 1
Colònies industrials que van rebre l'estatut

Riu	Municipi	Colònia	Any de concessió
Llobregat	Berga	Rosal	1885
	Gironella	Viladomiu Nova	1882
	Puig-reig	Ametlla de Merola	1880
		Pons	1882
		Prat	1882
	Castellbell i el Vilar	Can Serra	1883
		Burés	—
		Borràs	1883
		Sedó	1879
	Esparreguera	Santa Coloma de Cervelló	Güell
Navàs-Sant			
Cardener	Mateu de Bages	Palà Vell	—
Ter	Camprodon	Matanbosch	1883
	Orís	La Mambla	1882
		el Pelut-Ymbern	1879
	Sant Vicenç de Torelló	Vila-seca	1880
	les Masies de Roda	Salou	1882
Còdol Dret		1882	

Fins el moment s'han comptabilitzat disset colònies industrials a Catalunya que van tramitar i aconseguir, encara que no sempre íntegrament, els beneficis que atorgava l'estatut de colònia. Encara que la comparació estadística no sigui estrictament correcta, el percentatge que representa aquesta xifra respecte el total de colònies industrials establertes als eixos fluvials formats pels rius Llobregat-Cardener-Calders i Ter-Freser-Brugent, que segons la investigació realitzada fan un total de noranta-dues, seria d'un 18%. Aquest no és un percentatge menyspreable, i cal destacar que correspondria majoritàriament a un tipus de colònia amb un urbanisme ben planificat i estructurat. Aquest tipus d'urbanització correspondria, en el context urbà de les colònies industrials catalanes, a una morfologia evolucionada, tipus que aplega a les més grans i importants colònies fabrils instal·lades a Catalunya.⁶

Teòricament, la Llei de 3 de juny del 1868 establia l'obligació que els terrenys que rebien un estatut de colònia estiguessin deshabitats en el moment de demanar la concessió. Això no sempre va ésser així en el cas de les colònies industrials, i de fet es van establir diferents tipus de processos de tramitació, tenint present l'estat de les infraestructures industrials, energètiques i urbanes, que cal assenyalar pel seu interès.

Un primer tipus de procés mostra com les primeres infraestructures hidràuliques i fabrils, que van significar l'origen de la colònia industrial, s'havien creat molt abans que els seus propietaris iniciessin els tràmits per a la concessió de l'estatut de colònia. Aquests són els casos de les colònies Rosal, Sedó i Vila-seca. Per a la realització d'un projecte de colònia obrera, aquestes fàbriques havien procedit primer a demanar increments en

les seves concessions d'aigües, per assegurar-se un increment en el potencial energètic que fes possible incrementar la producció. Aquesta millora productiva determinava la necessitat d'organitzar un nucli d'habitatge obrer on assentar els treballadors i les seves famílies. La singularitat d'aquest procés es troba en les fases evolutives que va experimentar el nucli de producció, que eren les que condicionaven la necessitat d'un procés de desenvolupament urbà. Normalment era a partir de la segona fase d'expansió i engrandiment de la indústria que l'empresari procedia a iniciar els tràmits per a percebre els beneficis de la concessió de l'estatut de colònia, que es concedia a un procés de desenvolupament urbà molt recent, com era la colònia obrera, estructurada entorn a un nucli fabril molt anterior.

Quadre 2

Anys d'obtenció de les successives concessions d'aigües i de l'estatut de colònia

	(1)	(2)	(3)
Rosal	1858	1876	1885
Sedó	1847	1875	1879
Vila-seca	1863	1873	1880

- (1) Any de la primera concessió d'aigües
- (2) Any d'ampliació de la concessió hidràulica
- (3) Any de concessió de l'estatut de colònia.

Un segon tipus de procés era molt més senzill, i és el que van seguir la majoria de les colònies industrials. L'establiment i l'edificació del nucli fabril originari era paral·lel al desenvolupament urbà de la colònia obrera. La petició de l'estatut de colònia es realitzava, en aquest cas, coincidint amb la posada en funcionament de la fàbrica, o pocs anys més tard, quan la construcció de la colònia obrera estava molt avançada, com es pot comprovar en el quadre 3.

Quadre 3

Anys d'obtenció de les primeres concessions d'aigües i de l'estatut de colònia

	(1)	(2)
Ametlla de Merola	1871	1880
Borràs	1872	1883
Còdol Dret	1872	1882
Pons	1875	1882
Prat	1875	1882

- (1) Any de la primera concessió d'aigües
- (2) Any de concessió de l'estatut de colònia.

Un tercer cas és precisament el que menys convenia als industrials, i era demanar la concessió de l'estatut de colònia pràcticament al mateix temps que demanaven la concessió d'aigües. Això no convenia perquè d'aquesta forma no s'aconseguia rendir al màxim els beneficis contributius que atorgaven tant la llei d'aigües com la llei de colònies, per separat. Això era així perquè quan més es trigava en demanar l'estatut de colònia, més anys es podia estar sense pagar la contribució industrial. De totes formes algunes colònies van seguir aquest procés (vegeu quadre 4)

Quadre 4
Anys d'obtenció de la primera concessió d'aigües i de l'estatut de colònia

	(1)	(2)
la Mambla	1881	1882
Salou	1878	1882
Viladomiu Nova	1879	1882

(1) Any de la primera concessió d'aigües

(2) Any de concessió de l'estatut de colònia.

Les diferents cronologies d'accés a la legislació sobre colònies que s'han descrit, relacionen els anys d'obtenció de les concessions d'aigües amb els anys de concessió dels estatuts de colònia. En el cas de les fàbriques hidràuliques, aquest era un procés obligat i lògic, però també s'ha de tenir present que la petició de l'estatut de colònia es vinculava directament amb la necessitat que tenien els empresaris d'endegar un projecte urbanístic, com a complement necessari del seu espai de producció. Els fabricants, coincidint amb l'inici de l'etapa de la Restauració el 1874, van aprofitar les bones expectatives que oferia la monarquia liberal parlamentària, abonada per la burgesia, per començar a crear o ampliar les seves fàbriques i a exercir de promotors urbans, amb la finalitat de fer habitables els espais improductius i aïllats dels nuclis de població que havien escollit per a localitzar les seves fàbriques de filats i teixits. Si aquestes fàbriques hidràuliques, per les lleis d'aigües del 1866 i 1873, havien quedat exemptes de pagar la contribució industrial durant un període de deu anys, per quina raó no podien rebre un tipus similar de tractament les colònies obreres, que els eren tan necessàries per a fer-les funcionar?. La mateixa situació d'aïllament no feia res més que afavorir la necessitat d'obtenció d'uns avantatges contributius i d'uns privilegis. D'aquesta forma el problema de l'aïllament es podia convertir en un factor avantatjós des del punt de vista econòmic. Si el que feien era portar a terme una política de foment de la població rural, o potser seria millor dir, una política de foment de la població obrera en espais rurals, per què no havien de percebre conseqüentment els considerables avantatges que els oferia la legislació per al foment de la població rural, encara que els seus beneficis estiguessin en la ment dels legisladors destinats, teòricament, al foment de l'agricultura? Aquesta qüestió, no quedaria definitivament resolta fins alguns anys més tard.

Però mentre no van arribar les restriccions en l'aplicació de la Llei de 1868, els industrials que reunien les condicions per fer-ho, es van acollir a la llei, amb un cert retard

respecte l'any de la seva entrada en vigor. A què es va deure aquest retard? Es poden donar diferents explicacions a aquesta qüestió. El nombre de colònies obreres consolidades durant aquells anys era encara molt reduït, i les que s'havien començat a construir eren en un territori dominat per les forces carlines, en lluita contra l'Estat. D'aquesta situació de conflicte bèl·lic es pot deduir fàcilment que l'autoritat del govern legítim en aquells sectors era força dubtosa i entre el 1868 i el 1876 la legislació per al foment de l'agricultura va ésser inaplicable en els sectors del Prepirineu i en els límits septentrionals de la Depressió Central catalana dominats pels carlins, que segons sembla, cobraven les seves pròpies contribucions als habitants de les àrees que controlaven.

Però a més de les circumstàncies estrictament polítiques, altres factors van limitar posteriorment l'accés dels nous nuclis de poblament fabril a la legislació. L'objectiu bàsic de la llei era fomentar, i no pas premiar, un procés de desenvolupament urbà anterior. En aquest sentit una sentència del 12 de maig del 1899 manifestava el següent:

«Los caserios sitios en despoblado y que existan ya al promulgarse la ley de 3 de junio del 1868; no pueden ser favorecidos con sus beneficios ni puede subsistir la concesión que se les hiciera de los mismos, y menos si no se cumplieron en el expediente que la produjo los trámites del art. 17 de dicha ley».

Posteriorment encara apareixerien noves sentències que manifestaven la improcedència de concedir els beneficis de la llei a les colònies que només havien reedificat algun edifici existent anteriorment. Aquestes sentències indicaven que la llei només es podia aplicar quan la totalitat de les edificacions fossin de construcció recent o s'estiguessin construït en el moment de començar-se els tràmits de concessió,⁷ encara que el citat art. 17 permetia l'existència d'alguna edificació anterior, a partir de la qual es desenvoluparia la colònia. Això explica que l'aprofitament d'antigues fàbriques i molins no significués en principi cap impediment per accedir a la legislació.

La sorprenent tardança en l'aparició d'aquests tipus de sentències, respecte l'any de promulgació de la llei, demostra com aquesta qüestió va provocar problemes d'interpretació que van tardar a ser solucionats, però serà interessant esbrinar com van afectar aquestes qüestions a les colònies industrials, perquè és important destacar que la gran majoria de les colònies industrials instal·lades a Catalunya no es van arribar a acollir a la legislació per al foment de l'agricultura i de la població rural de 3 de juny del 1868.

Alguns centres fabrils que havien desenvolupat amb anterioritat a l'aparició de la llei una morfologia urbana semblant a la de les colònies obreres, com era el cas de Can Bros (Martorell) i Malars (Gurb), no es podien acollir a la legislació, i de fet no s'ha localitzat cap document que demostrï que aquests nuclis obtinguessin l'estatut. La raó era que els seus precedents industrials eren molt llunyans i el desenvolupament de les seves colònies obreres, que millor seria anomenar barris fabrils, va ésser anterior a l'aparició de la llei del 1868. Aquesta llarga trajectòria cronològica invalidava qualsevol intent d'acollir-se a la legislació. En aquest mateix sentit algunes fàbriques de riu, pel fet d'aprofitar antigues instal·lacions hidràuliques, que ja havien generat un nucli de poblament al seu voltant, no van poder acollir-se als avantatges de la legislació, com és el cas de l'Ametlla de Casserres. Però existien altres motius que limitaven l'accés a la legislació. Les raons principals que van provocar que un ampli sector de colònies industrials no es poguessin

beneficiar de la llei de colònies es devien a dues qüestions fonamentals: la primera era la distància que les separava del nucli de població més pròxim i la segona era el seu any de fundació.

La distància que separava les colònies respecte els nuclis de població més pròxims, era segurament el factor que, de forma més objectiva, podia limitar l'accés a la legislació. A partir de la Llei del 1868, la distància mínima necessària respecte els límits del nucli urbà més immediat quedava reduïda a només 1 km. La relativa limitació que significava aquesta mínima separació va provocar que les colònies obreres que es van construir en contacte o integrades amb els centres urbans quedessin automàticament excloses de la legislació, independentment del seu any de fundació. L'altre factor, el de l'any de fundació, va ésser la causa per la qual la majoria de colònies no s'hi van poder acollir. La Llei del 1868, com es podrà observar, va tenir una trajectòria complicada, a causa dels conflictes i abusos que va causar la seva aplicació, i el 1892 va ser abolida. Pel que respecta a les colònies industrials el 1895 van aparèixer dues sentències (20 de juny i 13 de juliol) segons les quals les fàbriques de filats i teixits no es podien classificar d'indústries agrícoles ni d'auxiliars de l'agricultura i per tant no se'ls podia aplicar els beneficis de l'estatut de colònia. Aquest lògicament va ésser el final per a les concessions de l'estatut de colònia a les colònies fabrils. La qüestió transcendental de l'evolució cronològica d'aquests nuclis de poblament fabril, explica els motius que van provocar que tantes colònies corresponents als models morfològics més evolucionats no haguessin obtingut el seu estatut, com per exemple la Farga de Bebié (les Llosses-Montesquiu) fundada el 1895, Borgonyà (Sant Vicenç de Torelló) fundada el 1894, el Guixaró (Casserres) fundada el 1890 o Vidal (Puig-reig) que es va fundar el 1894.

Per tant, l'existència d'un poblament anterior, la distància respecte el nucli urbà més proper i la data de fundació de la colònia obrera són les raons que expliquen que la majoria de les colònies tèxtils catalanes no es poguessin acollir a la legislació. La formació d'una entitat de població estable que significués una mesura de foment del poblament rural, era el motiu fonamental que havia permès als industrials acollir-se a la llei. Però aquest raonament només va funcionar durant el període en què va estar vigent la legislació de colònies. Els grans avantatges i privilegis que concedia la Llei de 1868 es van anar limitant, fins que finalment van acabar suprimint-se, a causa dels nombrosos conflictes que la llei va provocar entre els fabricants i els municipis, que es van convertir en els principals perjudicats de l'aplicació de la legislació colònies fabrils.

Les conflictives relacions entre ajuntaments i colònies

La concessió d'un estatut de colònia significava per als industrials que el rebien un significatiu estalvi, perquè durant un període de temps, que no era inferior a quinze anys, no havien de pagar la contribució industrial que els corresponia per l'activitat econòmica que realitzaven, ni tampoc no participaven en els repartiments que organitzaven els ajuntaments per recaptar l'impost de consums ni la contribució territorial. Els industrials només havien de pagar pel valor que tenien les terres abans d'obtenir l'estatut, quedant clar que l'estatut s'aplicava a uns terrenys deshabitats i poc productius que tenien poca valor econòmic i que per tant tenien un cost impositiu baix. Com exemple d'aquest aspecte es pot citar el cas dels terrenys on es construiria la colònia Viladomiu Nova, finca rural que

pagava de contribució territorial la quantitat de dues pessetes cinquanta cèntims l'any. Per contrastar aquesta xifra, la veïna colònia Viladomiu Vella pagava pel mateix concepte (terres i edificis), durant l'any econòmic 1880-81, la quantitat de cent quinze pesetes. Els habitants de les colònies obreres també es veïen afavorits, perquè així com els propietaris, com a residents que eren d'aquell nucli, també quedaven exclosos de contribuir en els repartiments municipals. A més si complien les condicions que establia la llei, podien quedar exclosos de realitzar el servei militar.

Tots aquests avantatges contributius i privilegis, per ells mateixos, no van crear cap conflicte amb la resta d'habitants del municipi on es localitzava la colònia beneficiada per un estatut. El problema es deuria a la forma com aquests estalvis contributius van afectar als municipis.

Els ajuntaments normalment no es mostraven contraris que s'instal·lés en el seu terme municipal una fàbrica de filats i teixits. Pel contrari veïen que l'establiment de la indústria significava crear riquesa, sobretot si aquesta indústria desenvolupava al seu entorn un nucli estable de poblament, dotat d'habitatges i serveis. Els ajuntaments, en un primer moment, van comprendre que els ingressos que hauria de proporcionar aquella activitat fabril repercutirien en les hisendes municipals a llarg termini. Per tant només calia esperar que els nous nuclis de poblament fabril quedessin incorporats a tots els efectes en el municipi. A més el tema de les exempcions no els venia de nou, perquè ja havien hagut de donar de baixa en el padró industrial a les fàbriques que havien rebut una concessió d'aigües per a usos industrials durant un període de deu anys, com estipulava l'article 221 de la Llei d'Aigües del 1866, posteriorment substituïda per la de 1879.

Aquesta visió de la situació creada per les demandes d'estatuts es desprèn de les pròpies manifestacions que realitzaven els consistoris quan debatien el tema. En aquest sentit es va pronunciar el ple del municipi de Gironella a la tramitació d'estatut que va presentar «Viladomiu e hijos» el 1880. Aquesta empresa s'havia establert al municipi el 1871, on havia construït la fàbrica i colònia Viladomiu Vella, que en aquella època s'anomenava «Plana de Sant Marc». Tan bé els anaven les coses que van decidir construir-ne una de nova, a poca distància riu avall de l'anterior, per a la qual van demanar la concessió d'un estatut de colònia. Sobre aquesta demanda l'ajuntament de Gironella va manifestar en la sessió extraordinària que va celebrar el 12 de juliol del 1880 el següent:

«Considerando que la transformación de terrenos incultos en demarcación rural, urbanizándolos en breve plazo en la forma indicada a la par de reportar beneficiosos resultados a esta villa los acrecentará en su día al Tesoro público, mejorando la producción industrial de estas comarcas»

De l'opinió manifestada pel consistori es desprèn clarament que es valorava molt positivament la infraestructura industrial i urbana que es proposaven construir els Viladomiu al seu municipi. A més la colònia que ja tenien en funcionament, estava habitada per 279 persones, i contribuïa normalment a la hisenda municipal, i el 1881 s'hauria de donar d'alta a la matrícula industrial del municipi per expirar el termini de deu anys d'exempció que havia obtingut a partir del 1871 per utilitzar un salt d'aigua com a força motriu. Quan es va donar d'alta a la matrícula industrial de Gironella la contribució industrial que corresponia pagar a la fàbrica Viladomiu era de 2.485'68 ptes, però segons una valoració

realitzada l'any 1886 la contribució industrial s'havia incrementat a 8.253 ptes, que amb els recàrrecs municipals pujaven a 10.148'98 ptes. Tot semblava que anava bé i la tramitació de l'estatut es va realitzar de forma correcta i complia tots els requisits. Per tant la sol·licitud presentada per la raó social «Viladomiu e hijos» per a la nova colònia que volien construir als terrenys anomenats «Clau de Sant Marc» va rebre l'aprovació del Governador Civil el 1882. El problema, va produir-se quan l'Ajuntament va incloure, com venia fent tots els anys, els habitants de la colònia Viladomiu Vella en el repartiment de l'impost de consums de l'any econòmic 1882-83. La societat Viladomiu va presentar una reclamació en nom propi i en el dels habitants de la seva colònia, en el qual al·legaven com a causa d'exempció la concessió de l'estatut atorgada el 1882. Amb la desestimació per part de la junta repartidora de consums del municipi de Gironella d'aquesta reclamació, s'iniciava al llarg i apassionant conflicte que va enfrontar a les colònies Viladomiu i al municipi de Gironella durant setze anys.⁸

Aquest conflicte, a causa de les peculiars motivacions que el van provocar, es desmarca de la resta de casos que s'han pogut analitzar. De totes formes la qüestió bàsica era sempre la mateixa: el que no pagaven o deixaven de pagar els fabricants ho havia de pagar el municipi. Això era d'aquesta forma perquè ni l'administració econòmica ni la diputació provincial, encarregada de realitzar els repartiments entre els municipis de la província, tenien per costum rebaixar les quotes de les contribucions que corresponia pagar als municipis. En canvi sí que comptabilitzaven a efectes fiscals els increments demogràfics i contributius derivats de l'establiment de les colònies.

Els ajuntaments afectats per aquesta situació lluny d'acceptar-la com un fet consumat van afrontar-la amb tots els mitjans legals que tenien al seu abast. Era bastant habitual que encarreguessin informes a advocats per conèixer les circumstàncies legals que envoltaven aquests tipus d'assumpes. També era bastant corrent nomenar lletrats a la capital de l'Estat i de la província perquè es fessin càrrec de la defensa dels interessos del municipi davant dels ministeris que estaven involucrats en aquest tipus casos, com eren els d'Hisenda, Foment i Governació i les diputacions i delegacions provincials. Tot això provocava grans despeses, que les migrades hisendes municipals difícilment podien assumir. Quan la via del recurs contenciós administratiu, que era el recurs legal per reclamar les disposicions governamentals, no feia efecte, principalment perquè els industrials estaven preparats per a demostrar la legalitat de la seva concessió, el que intentaven els municipis, en un següent pas, era aconseguir l'abolició de l'estatut, cosa que resultava molt complicada, i que el Govern Civil, autoritat competent en aquest aspecte, no estava disposat a atorgar mai.

I el fet és que tots aquests conflictes es van produir tot i que els ajuntaments afectats havien autoritzat la tramitació dels expedients. Es poden buscar explicacions a aquesta actitud contradictòria: segurament alguns membres del consistori i fins i tot els secretaris municipals podien tenir un especial interès en afavorir als empresaris, però la realitat era que si els expedients complien les condicions que establia la llei difícilment es podia mantenir una actitud contrària a la concessió davant del Govern Civil.

El cas de l'Ametlla de Merola, situada 8 km al sud de Puig-reig és un clar exemple d'aquesta situació. El 1871 van començar les obres de construcció d'aquesta colònia, que començaria a funcionar el 1874. La tramitació de l'expedient va començar un any des-

prés. En una de les revoltes carlines que periòdicament afectaven aquell sector del Baix Berguedà es va destruir l'arxiu municipal i es va perdre l'expedient. El propietari de la colònia, Mateu Serra, va esperar fins l'any 1878 per tramitar-ne un de nou, però l'Ajuntament de Puig-reig va oposar-se a la seva tramitació, per no perdre els ingressos que representava aquella indústria i entitat de població. Per fer-ho va denunciar l'existència d'una màquina de vapor a la fàbrica. Això, de fet, poc tenia a veure amb el que s'estava tractant i el que es pretenia era denunciar l'ús del carbó en una instal·lació fabril hidràulica beneficiada amb deu anys d'exempció de la contribució industrial per haver-se acollit a la Llei d'Aigües.

Mateu Serra es va defensar d'aquestes acusacions argumentant a favor seu els articulats de la Llei d'Aigües i de les lleis pel foment de la població rural. Si el propòsit de les colònies era el de descongestionar els centres urbans de masses obreres i la creació de noves poblacions sense comptar amb el suport de cap subvenció estatal, aleshores l'Estat el mínim que podia fer era concedir exempcions fiscals a canvi del favor de dispensar-lo de les competències que li haurien d'ésser pròpies, de les quals s'inhibia, tot traspassant-les als fabricants.⁹

La veritat és que l'articulat d'aquestes lleis en cap moment no fa esment de les masses obreres, perquè en el fons del que es tractava era de repoblar el territori d'agricultors. Malgrat aquesta defensa, l'administració econòmica de la província va considerar que l'empresari havia comès un frau en la contribució industrial, que es remuntava al 1871, un any abans de la concessió del salt, perquè no havia declarat els increments de maquinària, i se li va imposar una multa. En el recurs presentat per Mateu Serra es feia un especial esment de la impossibilitat de mantenir la producció amb l'únic suport energètic de l'energia hidràulica i també deia que des d'una perspectiva legal les lleis per al foment de la població rural no podien ser suspeses per la hisenda. El 1878 la Direcció General de Contribucions va absoldre de la suposada defraudació a Mateu Serra i el 1880 el Governador Civil va autoritzar la concessió de l'estatut. L'any següent aquest estatut encara va haver d'ésser ratificat, perquè l'Ajuntament de Puig-reig no acceptava que els hereus de Mateu Serra gaudissin dels seus beneficis. Aquest va ésser un intent totalment inconsistent i el 1881 el Governador Civil informava a l'alcalde sobre la legalitat de la concessió.

El cas de l'Ametlla de Merola permet observar com l'Ajuntament de Puig-reig, va preveure les repercussions que tindria la concessió. No es coneixen les causes exactes que van motivar aquesta oposició tan forta i desgraciadament la manca de documentació de l'arxiu municipal no permet conèixer quines van ser les relacions que a partir de la ratificació de l'estatut es van establir entre ajuntament i colònia. Tot fa pensar que van ser tranquil·les i el fet és que el municipi de Puig-reig es va haver d'acostumar a conviure amb colònies i estatuts, doncs el 1882 el rebrien les colònies Pons i Prat, i encara posteriorment s'haurien d'establir al seu terme les colònies Marsal, Vidal i Riera, que no van poder accedir-hi. Tot un rècord.

L'estudi de les relacions entre municipis i colònies és molt interessant, perquè permet analitzar alguns aspectes de la problemàtica que afectava els municipis durant la segona meitat del segle XIX, que per la qüestió de les contribucions es veia agreujada per causa de l'establiment de les colònies. Així mateix la reconstrucció dels processos de concessió ha fet possible observar com l'aplicació de la legislació va tenir algunes variants molt peculiars, com per exemple al municipi de les Masies de Roda.

L'Ajuntament d'aquest municipi no s'amagava de manifestar a qui fos necessari que el seu terme municipal era pobre de solemnitat. El problema d'aquest municipi era que no tenia suficients recursos, ni ordinaris ni extraordinaris, per cobrir el seu dèficit municipal. L'establiment de fàbriques i colònies en el seu terme municipal, com Salou-Baurier i Còdol-Dret encara van agreujar més la situació. Quan el 1879 la raó social «Baurier e hijo» va rebre una concessió d'aigües per a la seva fàbrica, amb efectes retroactius per l'any econòmic 1878-79, l'Ajuntament es va afanyar a demanar la correcció de la quota dels corresponents repartiments a la Diputació Provincial de Barcelona. Aquesta diputació res no va manifestar sobre aquest aspecte, i el consistori en reunió extraordinària celebrada el 16 de juny de 1879 va fer una magnífica exposició del que allò hauria de provocar:¹⁰

«Que en virtud de dicha disposición venia a salir perjudicado este pueblo en la parte que a dicha cantidad correspondia en el reparto para cubrir el dèficit del presupuesto provincial mediante a que se habia tomado por base una suma de capital industrial que ya no figuraba en este pueblo, resultando un doble perjuicio cual es que por un lado deja el municipio de percibir la parte del recargo que por aquella suma le correspondia y por otra viene a satisfacer a los fondos provinciales la parte proporcional a aquel capital dejado de existir».

Aquesta és una visió molt exacta el que succeïa, però a les reunions del consistori es troben detalladament explicades les causes que provocaven el dèficit. Així a la sessió extraordinària celebrada el 20 d'abril de 1879 es deia el següent:

«(...) la causa del cuantioso dèficit procede de que para fijarse los cupos para gastos provinciales y carcelarios se tiene por base el impuesto de la riqueza del pueblo, y como esta pertenece a hacendados forasteros y estos no satisfacen mas que el recargo ordinario que por la ley les corresponde en los repartos territorial e industrial, claro y evidente es que no existiendo vecindario contribuyente, el Municipio se ve en la imposibilidad de cubrir su presupuesto por dicho medio».

L'alcalde i els regidors de les Masies de Roda van ésser declarats per la Diputació responsables dels endarreriments municipals, però aquesta no donava cap tipus de resposta ni de solució als problemes del municipi. Segons l'ajuntament en una exposició feta a l'administració provincial d'impostos, la situació del municipi el 1881, que tenia una població que no arribava als cinc-cents habitants era la següent:

«Que este pueblo completamente rural, diseminado y sin casco de población, no existen ferias ni mercados, faltando en un todo de vias de comunicación y de toda clase de utilidades, siendo muy escasas las cosechas cuatro años a esta parte por causa de la sequia que se viene experimentando; los habitantes todos precisamente han de ir a comprar los artículos sujetos al impuesto a los pueblo limítrofes pagando el aumento de derechos de puertas y luego sujetos a pagar también el reparto vecinal a este pueblo saliendo de este modo al doble gravamen».

Com es pot comprovar es tractava d'un municipi rural, molt deprimit al qual la instal·lació de la indústria no havia fet sortir de la seva situació d'estancament. La seva estructura socio-econòmica seria segons l'administració municipal la següent:

«En este pueblo existen tres fábricas de hilados y tejidos ocupando en ellas 78 habitantes

pobres jornaleros que en conformidad al artículo 218 de la ley de consumos vigente deben ser excluidos del reparto, cuyos aumentan (sic) de número de habitantes cuyo gravamen pesa sobre 11 propietarios vecinos, 5 de ellos de una posición regular, 45 colonos, 31 pobres de casi solemnidad, los demás hacendados e industriales, forasteros sin casa abierta en este término, y los agricultores cultivan la tierra por su cuenta».

La situació en que es trobava el municipi de les Masies de Roda durant les últimes dècades del segle XIX, no era gaire diferent de la que vivien la major part de municipis on es van assentar les colònies industrials hidràuliques, d'aquí la importància que té la seva descripció. Però els problemes del municipi estaven lluny de trobar solució. L'1 de setembre del 1883 el consistori es va reunir per tractar un assumpte de transcendental importància. Dues de les societats fabrils establertes al municipi, «Pedro Baurier e hijo» i «Bosch, Llusá y Compañía», propietàries respectivament de les colònies industrials Salou i Còdol-Dret, demanaven que aquestes fossin eliminades del repartiment de consums perquè el Governador Civil els havia atorgat l'estatut de colònia.

Resulta sorprenent que les dues fàbriques s'acollissin a la legislació del 1868, fonamentalment perquè no s'ha trobat cap document que demostrï que l'Ajuntament hagués tramitat l'expedient de concessió, ni que n'hagués rebutjat cap. Aquesta circumstància fa que el procés que van seguir aquestes concessions sigui molt extrany, tenint present que els expedients, encara que pugui resultar rar, seguien una tramitació meticulosa.

Les dues fàbriques van rebre del Governador Civil el seu estatut el 27 de juliol del 1882. Es pot deduir que davant la negativa del consistori a iniciar la tramitació, els propietaris van seguir una via alternativa, que no contemplava la legislació, aprofitant en profit propi la crítica situació municipal. L'Ajuntament, com era de preveure, va presentar un recurs, en el qual denunciava la concessió de tan grans beneficis que perjudicaven greument al propi municipi, així com a la província i a l'Estat. De la mateixa manera el municipi deia que era absurd la concessió de tantes exempcions:

«(...) en unos establecimientos, localizados en puntos muy ventajosos, que no hay aquellas malas circunstancias de ser un desierto, ser apartado de vias de circulación, imposibilidad de encontrar trabajadores por su distancia y mala posición etc etc».

Cal dir sobre aquest aspecte que la fàbrica Salou es trobava a poc més d'1 km de la població de Roda de Ter, important nucli industrial que en aquells anys tenia una població de més de dos mil habitants. Curiosament la Diputació Provincial de Barcelona va desestimar aquest recurs per motius de forma, com per exemple que no s'havia presentat en paper timbrat i no hi figurava l'adreça de l'ajuntament. Encara que el municipi va desestimar la pretensió de les dues colònies de no pagar contribucions, un ofici del Governador Civil de 3 d'abril del 1884 ordenava a l'Ajuntament que no exigís contribucions a les colònies del seu terme.

Com era normal en aquests casos el municipi va consultar a uns advocats que s'havia de fer. El dictamen d'aquests advocats va ser presentar una demanda contenciós administrativa a la Diputació, demanant el revocament de la resolució del Governador Civil de 3 d'abril del 1884; designar un advocat a Barcelona com a representant del municipi i demanar una autorització expressa a la Diputació per procedir a aquest litigi. Amb aquestes accions el que pretenia el municipi era cobrar les contribucions adeudades, sempre

que aquestes no excedissin a les quantitats que es pagaven per les terres i indústries l'any anterior a la concessió. Però el deute acumulat, lluny de reduir-se s'anava incrementant i el consistori tenia molt clar que no podia lluitar contra els beneficis atorgats als fabricants i als habitants de les colònies i tampoc no podia assumir el pagament dels impostos municipals. Davant d'aquesta situació, aparentment sense sortida, el consistori va prendre una decisió dràstica i el 28 de maig de 1884 l'alcalde, Josep Portet, va presentar al Governador Civil la dimissió de l'equip municipal.

Per aquesta raó el govern municipal va entrar en una fase de provisionalitat amb un consistori interí i reduït, que va optar per mantenir la mateixa política d'oposició que el seu antecessor. Els nous regidors trobaven nous arguments per lluitar contra els abusos, que van exposar en una comunicació enviada a la Diputació el 20 de juliol del 1884:

«(...) no poder jamas consentir este Ayuntamiento moral ni materialmente a la concessión de los beneficios de la ley de Colonia agrícola e industrial que se han concedido ilegalmente a las dos fábricas de Bosch Hermanos Llusá y C^a y Pedro Baurier sitas en este término, cuyas concesiones gravitan en gran manera al Estado a la provincia y muy particularmente a este término ya en cuestion de quintas ya en cargas tributarias que no se han rebajado lo mas mínimo, viéndose esta corporación completamente imposibilitada de poder administrar por mas tiempo por falta de fuerza moral y material por parte de sus administrados, á causa de tener que castigar á estos en cargas tributarias que de ningun modo pueden satisfacer por eximir dicha ley colonial á los ciento setenta y siete habitantes que habitan en las Colonias, teniendo que pagar por ellos tanto por cuestión de quintas como en metálico los doscientos cuarenta y dos que ha dicho objeto queda reducido este término»

Com que la Diputació no manifestava absolutament res, els membres del consistori van utilitzar una nova estratègia. Durant la sessió del dia 5 de desembre del 1884 van acordar donar-se de baixa del padró municipal i fixar la seva residència a un altre municipi. Dos es van domiciliar a Manlleu i els altres dos a Roda de Ter. A més de tractar-se d'una nova estratègia per manifestar la seva disconformitat per la desatenció que rebia el municipi de l'administració provincial, aquesta era una opció convenient per als regidors, que segurament eren els principals contribuents del municipi. D'aquesta acció es va informar no només al Governador Civil, sinó també al delegat d'hisenda de la província i al Ministre de la Governació. Els membres del consistori van mantenir-se però en els seus càrrecs i van continuar defensant els drets del municipi. A partir d'ara es concentrarien en intentar la rebaixa de la quota de consums que corresponia pagar al municipi, en vista que la invalidació de les concessions no tenia probabilitats de prosperar. En aquest sentit el 1885 es va anomenar un apoderat que representaria al municipi a Barcelona, que s'encarregaria de gestionar la rebaixa. Per comprendre la situació s'ha de dir que va ser el propi apoderat el que va avançar diners per a tirar endavant el recurs, perquè l'ajuntament no disposava de mitjans i es va signar un conveni segons el qual els honoraris d'aquest representant serien un percentatge de les quantitats rebaixades o ingressades al municipi per la seva gestió.

El consistori per la seva part continuava incloent les colònies en els repartiments ordinaris i extraordinaris, la qual cosa provocava les protestes continuades dels afectats i un malestar general. A causa d'aquesta situació de confrontació, el 3 de juny del 1885 l'ajuntament es va reunir en sessió extraordinària amb l'objecte de tractar aquest tema. L'alcalde Josep Padrós es va dirigir als membres del consistori per explicar-los el deure i la

necessitat que tenia el municipi d'acabar per sempre amb les antipaties que existien entre els habitants del municipi i els de les dues colònies situades al terme municipal. Per unanimitat es va decidir:

«(...) que vistos los buenos deseos que han demostrado los propietarios (...), para lo cual esta Corporación promete reconocer y apoyar moral y materialmente en lo sucesivo el derecho que pueda corresponderles respecto a los beneficios que la ley de 3 de junio de 1868 les concede con tal no afecten ni perjudiquen en lo mas mínimo los intereses particulares y generales del municipio por haberlo así asegurado dichos propietarios».

A partir d'aquesta declaració d'intencions les relacions que van mantenir les colònies i el municipi de les Masies de Roda van entrar en un període d'aparent tranquil·litat. Això s'ha pogut comprovar per l'absència de qualsevol tipus de referència sobre el tema en les deliberacions del consistori dels anys posteriors. Això indica que ajuntament i propietaris van arribar a un acord, perquè aquests últims contribuïssin a finançar la hisenda municipal.

La signatura de convenis entre ajuntament i colònies va ser un procediment corrent. Després d'anys de lluites i per aturar la conflictivitat, els propietaris fabrils s'avenien a proposar als seus municipis un pacte de no agressió, segons el qual els governs municipals acceptaven la legalitat de les seves concessions a canvi d'una quantitat fixa de diners anual. Els municipis normalment acceptaven aquesta solució, que almenys els reportaria algun ingrés.

Com s'ha vist, sembla que la signatura d'un conveni va acabar amb les lluites internes que tenia el municipi de les Masies de Roda amb les seves colònies. Les colònies Viladomiu també van signar convenis amb l'Ajuntament de Gironella, concretament dos. El primer es va signar el 13 d'octubre del 1887. L'acceptació de les condicions imposades per la raó «Viladomiu e hijos» va provocar la oposició d'un ampli sector del municipi, motivant la caiguda del consistori. El nou Ajuntament sorgit d'aquesta crisi va denunciar el conveni i va continuar les accions encaminades per anul·lar la concessió. El procés de invalidació o limitació de la concessió es va arribar a complicar tant que finalment, i a l'espera de que es resolgués d'alguna forma, es va decidir acceptar un nou conveni proposat pels fabricants que entraria en vigor l'1 de juliol del 1892 i prescriuria l'1 de juliol del 1897.

La colònia Vila-seca, del municipi de Sant Vicenç de Torelló,¹¹ que va rebre el seu estatut el 8 de novembre del 1880, també acabaria finalment oferint un conveni al seu ajuntament. Les relacions en aquest cas van ésser molt correctes, perquè l'Ajuntament tenia molt clar en què consistia un estatut i que li representaria. Això va ser així fins que l'Ajuntament es va haver d'enfrontar a un dèficit pressupostari durant l'exercici econòmic 1883-84, provocat per l'acumulació de dèficits d'anys anteriors. La Diputació reclamava el pagament amenaçant d'embargar els béns dels membres del consistori i aquests van reaccionar demanant als contribuents que es fessin càrrec voluntàriament del dèficit, i entre aquests contribuents es trobaven els propietaris de la colònia Vila-seca. Els canvis de govern municipal se succeïen i finalment es va incloure la colònia per cobrir el repartiment de consums de l'any 1886-87. Naturalment tant els seus propietaris com els habitants van protestar la seva inclusió davant l'Ajuntament i la Diputació Provincial, però

pocs mesos després, el juny de 1887, proposaven un acord al consistori segons el quals es comprometien a pagar una quantitat anyal. Aquest acord no va arribar a tenir vigència i la documentació consultada demostra que els habitants del municipi van haver d'acostumar-se a pagar més impostos dels que els corresponia fins el 1895, any que finalitzava la concessió atorgada a la colònia Vila-seca. Això era així perquè en els repartiments elaborats per la Diputació de Barcelona mai no es van descomptar els aproximadament tres-cents habitants de la colònia, i la resta del cens del municipi havia de fer-se càrrec d'uns repartiments destinats a vuit-centes cinquanta persones, la qual cosa representava pagar un trenta-quatre per cent més d'impostos dels que en circumstàncies normals els correspondrien.

La qüestió de les concessions de l'estatut de colònia va marcar la vida quotidiana dels municipis afectats durant les dues últimes dècades del segle XIX. Els problemes, com s'ha pogut observar, no eren ficticis, encara que l'administració provincial sempre va considerar que eren exagerats. La majoria de municipis on es van assentar les colònies hidràuliques eren rurals, amb pocs recursos humans i financers.¹² La instal·lació de la indústria seria la panacea per aquesta situació, però l'aplicació d'una legislació de privilegi va crear una situació explosiva, a la qual els municipis, per més pobres que fossin, van haver d'enfrontar-se, com així ho van fer. La situació creada va arribar a tals extrems que el Govern es va decidir a actuar en conseqüència.

A partir de l'entrada en vigència de la Llei de 3 de juny de 1868, les primeres disposicions legislatives sobre el tema servien per a ratificar les exempcions contributives que atorgava la llei (reials ordres: 6-3-1871; 10-12-1873; 27-4-1875). El 15 de juny del 1877 el Ministeri de la Governació publicava una nova reial ordre amb la qual es recordava als municipis l'obligació que tenien de complir el que establia estrictament la llei de colònies. Tot aquest procés regulador demostra que l'aplicació de la llei era difícil, cosa que obligava l'administració a emetre ordres que garantissin el seu compliment. Però les queixes dels ajuntaments van arribar a ser el suficient importants com perquè el 22 de juliol del 1880 el Ministeri de Foment decretés una nova reial ordre, per la qual s'autoritzava els ajuntaments que se sentissin perjudicats per una concessió a presentar recursos administratius per garantir els seus drets. A partir d'aquí, i encara que el 2 de juny del 1883 apareixia una nova reial ordre que confirmava que les colònies agrícoles estaven exemptes de pagar l'impost que gravava el consum de la sal, es comença a observar un canvi de tendència. Aquest canvi s'evidencia amb la Llei de 18 de juny del 1885, que informava que a partir d'aquell moment seria el Ministeri d'Hisenda l'administració encarregada d'atorgar les exempcions contributives, restant aquell ministeri i les seves delegacions facultades per a procedir a la revisió de totes les concessions que s'havien atorgat fins aquell moment. Les que s'haguessin realitzat infringint la llei serien abolides. Aquesta disposició explica l'aparició dels convenis entre propietaris i ajuntaments. Per la seva part la concessió de l'estatut de colònia es manté en poder dels Governadors Civils, però a partir d'ara només serà una denominació. Sobre aquest aspecte la colònia Güell de Santa Coloma de Cervelló, fundada el 1890, es va acollir a la legislació i va rebre, per tant, el seu estatut de colònia que li concedia el Governador Civil de Barcelona, però en canvi el Ministeri d'Hisenda no li va atorgar les exempcions contributives.

No només les exempcions contributives de les quals es beneficiaven les colònies havien començat un període de control i de limitació. La resta de privilegis que havien rebut els seus habitants començaven de la mateixa forma a ser limitades i abolir-se. Pel que

fa a l'exempció del servei militar, la Llei d'11 de juliol del 1885 va limitar l'aplicació d'aquest privilegi, que havia sentat molt malament als municipis. A partir d'aquesta llei només es lliurarien del compliment del servei aquells habitants de colònies que haguessin obtingut la concessió anteriorment a la promulgació d'aquesta llei. Però el toc de gràcia a la Llei de 3 de juny de 1868 va arribar amb la Llei de Pressupostos de 30 de juny del 1892. Aquesta llei va suspendre definitivament la concessió de noves colònies agrícoles, ordenant al Ministeri d'Hisenda que procedís a la revisió de totes les concessions atorgades fins aquell moment. Com a conseqüència d'aquestes revisions, la colònia Sedó, del municipi d'Esparreguera, que havia protagonitzat un prolongat i apassionant conflicte amb l'Ajuntament,¹³ va perdre el mes d'octubre de 1892 el seu estatut.

Aquesta llei de pressupostos va significar el final de les concessions dels estatuts i dels beneficis contributius, però les concessions vigents mantenien els seus privilegis, encara que una real ordre del Ministeri d'Hisenda de 10 de desembre de 1895 declarava que a partir d'aquell moment ja no es concedien llicències d'armes gratuïtes als habitants de les colònies, i que per tant se'n derogava el privilegi.

Finalment diverses sentències van aclarir definitivament que les indústries no agrícoles estaven excloses de la legislació. En aquest sentit les sentències de 20 de juny del 1895, 13 de juliol del mateix any i d'1 de juliol del 1899, prohibien expressament que les fàbriques de filats i teixits poguessin acollir-se a la llei.

La Llei de 3 de juny del 1868 pensada per obrir perspectives al desenvolupament del sector agrícola, va tenir una vigència de vint-i-quatre anys. Aquest anys van estar marcats per l'assentament de les colònies, que a partir de les primeres dècades del segle XX començarien la seva expansió i consolidació urbanes. En el transcurs d'aquell període de vigència de la llei, l'obtenció de l'estatut per part de la indústria, que es podria definir com una forma d'adaptar una legislació rural al procés d'expansió industrial catalana, va plantejar greus problemes als municipis. Aquesta situació de conflicte va ser real i prolongada, i marcaria la vida d'uns municipis als que majoritàriament calia definir com a pobres. La indústria, basada en la instal·lació de colònies obreres, fomentaria l'activitat econòmica d'aquells municipis, que a canvi haurien de conuiu i adaptar-se a unes entitats de població que cercaven la seva autonomia com una estratègia per consolidar el poder, el control social i la influència de l'estament social que les va fundar.

Notes

¹ Aquest treball és un resum dels capítols quart i cinquè de la tesi doctoral de l'autor, titulada «Legislació i assentaments fabrils: les colònies industrials a Catalunya», presentada al Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona el 30 de juny de 1994.

² Aquest debat està explicat a la tesi d'Ángel Paniagua Mazorra «Repercusiones sociodemográficas de la política de colonización durante el siglo XIX y primer tercio del XX» (Madrid, 1992) en l'apartat titulat «Críticas a la ley de 21 de noviembre de 1855», pp. 46-72.

³ Les concessions a particulars d'aigües públiques per a usos hidràulics i energètics estaven regulades jurídicament per la Llei d'Aigües de 3 d'agost de 1866 «Sobre dominio, uso y aprovechamiento de las aguas terrestres y marítimas y su régimen y policía», que posteriorment va ser substituïda per la de 13 de juny de 1879, que dictava disposicions únicament sobre les aigües terrestres.

⁴ Així ho manifesta l'ordre de 6 de març de 1871, elaborada pel Ministeri d'Hisenda «Aclarando la inteligencia del art. 1º de la ley de 3 de junio de 1868 en cuanto a exenciones de contribuciones» que deia textualment:

«Considerando que tratándose, como queda dicho, de una ley privilegiada, cuyo fin fué el de llevar centros de población á los extensos eriales existentes, y procurar en ellos la producción en bien de la agricultura, industria y comercio, es innegable que no estuvo en el pensamiento del legislador que los beneficios determinados en ella fuesen restringidos».

- ⁵ Fonts documentals: consulta als llibres d'actes municipals dels arxius municipals d'Esparreguera, Gironella, les Masies de Roda, Navàs, Puig-reig, Sant Vicenç de Torelló. A d'altres municipis afectats no s'ha pogut localitzar cap informació sobre el tema. Fonts estadístiques: nomenclàtors dels censos de població publicats els anys 1858, 1868, 1888 i 1900. Fonts bibliogràfiques: Diversos Autors (1992), *La colònia Güell. Modernisme i indústria*, Argentona, L'Aixernador Edicions; Paniagua Mazorra, Ángel (1992), *Repercusiones sociodemográficas de la política de colonización durante el siglo XIX y primer tercio del XX*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Serra i Sala, Joan M^a (1982), «La colònia de Palà de Torroella: esquema històric», *Dovella* (Manresa), n° 4, pp. 19-24.
- ⁶ Sobre el tema de la morfologia urbana de les colònies industrials a Catalunya es pot consultar Clua i Mercadal, Jordi (1992), «Les colònies industrials al Berguedà: estudi d'una transformació econòmica i urbana», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, n° 33-34.
- ⁷ Sentències de 24 de febrer de 1890, 13 de maig de 1895, 18 de maig de 1899, 20 d'octubre de 1905 (Martínez Alcubilla, M. (1914), *Diccionario de la Administración Española*, Madrid, pp. 456-457).
- ⁸ La documentació que va generar aquest conflicte es troba a l'«Expedient Viladomiu (1880-1898)» dipositat a l'Arxiu Municipal de Gironella. Els llibres d'actes municipals també aporten abundant informació sobre tot el procés. La reconstrucció dels fets s'explica àmpliament en l'apartat 5.1 de la tesi esmentada en la nota 1.
- ⁹ La informació sobre el cas de l'Ametlla de Merola s'ha extret del treball realitzat per Ignasi Terradas (1979), *La colònia industrial com a particularisme històric: l'Ametlla de Merola*, Barcelona, Laia. El tema es tracta en concret en l'apartat titulat «Mateu Serra i Tauran i les raons del sistema de colònia» (pp. 82-87).
- ¹⁰ Tota la documentació ha estat localitzada als llibres d'actes de l'Arxiu Municipal de les Masies de Roda.
- ¹¹ La reconstrucció d'aquest cas s'ha realitzat a partir de l'estudi realitzat per Pere Colomer (1990), «La trajectòria d'una empresa cotonera (Vila-seca 1865-1913)», que forma part de l'obra *Osona i Catalunya al segle XIX*, Vic, i de les actes municipals corresponents als anys 1883-1890 consultades a l'arxiu municipal de Sant Pere de Torelló.
- ¹² Així es desprèn de les dades sobre la contribució urbana, rústica i pecuària consultades a l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, corresponents al període d'estudi. A les taules de contribució s'observa com la riquesa líquida imponible declarada pels ajuntaments de Balsareny, Casserres, Gironella, Puig-reig, les Masies de Roda i Sant Vicenç de Torelló, pels períodes 1878-79 i 1888-89, era molt inferior a la mitjana provincial, descomptant el municipi de Barcelona. Cal dir que si les Masies de Roda s'ha posat com exemple de municipi desprovist de recursos, la riquesa declarada per Gironella, Puig-reig i Sant Vicenç de Torelló era inferior.
- ¹³ Sobre aquest conflicte cal consultar Gracia Dorel-Ferré (1992) *Les colònies industrials a Catalunya. El cas de la colònia Sedó*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. El relat dels fets es troba a l'apartat titulat «Un llarg conflicte», pp. 333-352.